

UO‘K: 37.015.3:378.011.3-051

**PEDAGOGIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA BO‘LAJAK
TARBIYACHILARNING IJTIMOY MAS’ULIYATINI AKMEOLOGIK
ASOSDA TARBIYALASH**

*Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Jabborova Saodat Zoirovna*

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarda ijtimoiy mas’uliyat sifatini akmeologik yondashuv asosida tarbiyalash masalalari ko‘rib chiqiladi. Akmeologiyaning asosiy tushunchalari — kasbiy “akme” (yuksalish cho‘qqisi), shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish salohiyati va kasbiy yetuklik konsepsiyasi asosida ijtimoiy mas’uliyatning tuzilishi va uni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Maqolada pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayoniga akmeologik yondashuvni tatbiq etishning amaliy yo‘nalishlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar

akmeologiya, ijtimoiy mas’uliyat, bo‘lajak tarbiyachi, kasbiy yetuklik, akme, pedagogik shart-sharoit, kasbiy shakllanish, maktabgacha ta’lim.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlarning, xususan maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy-shaxsiy sifatlarini yuksak darajada shakllantirish dolzarb pedagogik-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Tarbiyachi kasbi o‘zining ijtimoiy mas’uliyatliligi bilan boshqa kasblardan farqlanadi — u nafaqat bilim va ko‘nikma beruvchi, balki yosh avlodning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy institut vakili hisoblanadi. Shu sababli bo‘lajak tarbiyachilarda ijtimoiy mas’uliyat sifatini oliy ta’lim bosqichidayoq maqsadli va tizimli ravishda shakllantirish zarurati kun tartibida turibdi.

Akmeologiya — inson kamolotining yuqori cho‘qqisiga (“akme”ga) erishish qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan sifatida, A.A. Bodalev, A.A. Derkach va N.V. Kuzmina kabi olimlarning ishlarida nazariy asoslab berilgan. Xususan, N.V. Kuzmina ta’lim akmeologiyasi (pedagogik akmeologiya) yo‘nalishining asoschisi sifatida pedagog faoliyatining kasbiy yetuklikka erishish bosqichlarini ilmiy jihatdan tizimlashtirgan. Akmeologik yondashuvning bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayoniga tatbiq etilishi, ularda ijtimoiy mas’uliyat kabi murakkab integrativ sifatni shakllantirishning yangi, samarali yo‘llarini ochib beradi.

1. Ijtimoiy mas'uliyatning akmeologik tuzilishi

Ijtimoiy mas'uliyat — shaxsning o'z xatti-harakatlari, qarorlari va ularning natijalari uchun jamiyat, kasbdoshlar va tarbiyalanuvchilar oldida javobgarlikni his qilish va uni amalda namoyon qila olish qobiliyatidir. Akmeologik nuqtai nazardan ijtimoiy mas'uliyat statik sifat emas, balki shaxsning kasbiy “akme”ga qarab rivojlanish jarayonida bosqichma-bosqich yuksalib boruvchi dinamik tuzilma sifatida qaraladi.

Ushbu tuzilmada uchta o'zaro bog'liq komponentni ajratish mumkin: kognitiv komponent (kasbiy-axloqiy me'yorlar va ijtimoiy majburiyatlar haqidagi bilim va tushunchalar tizimi), motivatsion-qadriyatli komponent (ijtimoiy mas'uliyatli xulq-atvorga ichki ehtiyoj va kasbiy qadriyatlar tizimi), hamda faoliyat-amaliy komponent (mas'uliyatli qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirish ko'nikmalari). Akmeologik yondashuv aynan shu uch komponentning o'zaro uyg'un va bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'minlashga qaratiladi.

2. Bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda akmeologik yondashuvni tatbiq etishning pedagogik shart-sharoitlari

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarbiyachilarda ijtimoiy mas'uliyatni akmeologik asosda tarbiyalash bir qator pedagogik shart-sharoitlarni ta'minlashni talab qiladi.

Birinchi shart-sharoit — o'quv jarayonini akmeologik texnologiyalar (kasbiy “men” kontseptsiyasini shakllantiruvchi treninglar, kasbiy o'z-o'zini refleksiya qilish mashqlari, kasbiy yutuqlar portfoliosi) bilan boyitishdir. Bunday texnologiyalar talabaning o'z kasbiy salohiyatini anglashi va uni izchil rivojlantirishga yo'naltirilgan ichki motivatsiyasini shakllantiradi.

Ikkinchi shart-sharoit — amaliyot (pedagogik amaliyot) jarayonida talabalarga real mas'uliyat yuklovchi vazifalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish tamoyilidir. Talaba avval kichik, nazorat ostidagi vazifalarni (masalan, bitta mashg'ulot elementini mustaqil o'tkazish), keyinchalik esa kengroq mas'uliyat talab qiluvchi vazifalarni (butun kun tartibini mustaqil tashkil etish) bajarishi orqali ijtimoiy mas'uliyat sifati bosqichma-bosqich mustahkamlanib boradi.

Uchinchi shart-sharoit — kasbiy hamjamoat (mentor-tarbiyachi, kurs rahbari, kasbdosh talabalar) bilan doimiy konstruktiv muloqot va fikr-mulohaza (feedback) tizimini yo'lga qo'yishdir. Akmeologiyada “akme”ga erishish jarayoni har doim ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda kechadi, shu sababli talabaning ijtimoiy mas'uliyatli xulq-atvori haqida muntazam va konstruktiv baholovchi fikr-mulohaza olib turishi uning kasbiy o'sishini tezlashtiradi.

To'rtinchi shart-sharoit — talabalarda kasbiy-axloqiy dilemmalarni (masalan, bola manfaati bilan ota-ona talabi o'rtasidagi ziddiyat) tahlil qilish va yechish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi amaliy vaziyatli (keys) mashg'ulotlarni o'quv

dasturiga kiritishdir. Bunday mashgʻulotlar talabaning masʻuliyatli qaror qabul qilish qobiliyatini nazariy bilim darajasidan amaliy koʻnikma darajasiga oʻtkazishga xizmat qiladi.

3. Ijtimoiy masʻuliyat va liderlik sifatlarining oʻzaro bogʻliqligi

Akmeologik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ijtimoiy masʻuliyat va liderlik sifatlari bir-biri bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ular birgalikda shaxsning kasbiy “akme”ga erishishidagi asosiy integrativ sifatlarni tashkil etadi. Tarbiyachi lavozimi oʻz mohiyatiga koʻra liderlik funksiyasini (bolalar guruhini boshqarish, ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish, kasbdoshlar jamoasida tashabbuskorlik koʻrsatish) oʻz ichiga oladi, shu sababli ijtimoiy masʻuliyatni liderlik sifatlaridan ajratgan holda emas, balki ular bilan uygʻunlashtirgan holda rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Oʻtkazilgan tahlil shuni koʻrsatadiki, boʻlajak tarbiyachilarda ijtimoiy masʻuliyat sifatini akmeologik asosda tarbiyalash — bu shaxsning kasbiy yetuklikka bosqichma-bosqich erishish jarayonini pedagogik jihatdan boshqarish demakdir. Akmeologik yondashuvning samaradorligi oʻquv jarayonini maxsus texnologiyalar bilan boyitish, amaliyotdagi masʻuliyat darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish, konstruktiv fikr-mulohaza tizimini yoʻlga qoʻyish hamda kasbiy-axloqiy dilemmalarni tahlil qilish koʻnikmalarini rivojlantirish kabi pedagogik shart-sharoitlarni kompleks tarzda taʼminlashga bogʻliq.

Kelgusi tadqiqotlarda ushbu yondashuvning amaliy samaradorligini eksperimental tekshiruv orqali isbotlash, hamda ijtimoiy masʻuliyat darajasini oʻlchashning aniq diagnostik mezonlar tizimini ishlab chiqish istiqbolli yoʻnalish boʻlishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. — М.: Флинта; Наука, 1998.
2. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Акмеология: учебное пособие. — СПб.: Питер, 2003.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990.
4. Yoʻldoshev J.Gʻ., Usmonov S.A. Pedagogik mahorat asoslari. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2018.
5. Xoliqberdiyev K.J. Boʻlajak pedagoglarda kasbiy-shaxsiy sifatlarni rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent, 2020.